

МЕТАФОРА В РОМАНІ ТОНІ MORRISON "УЛЮБЛЕНА"

Стаття є спробою визначення місця та ролі метафори в романі Т.Моррісон "Улюблена". Проаналізовано приклади образних, дескриптивних асоціативних, когнітивно-концептуальних метафор. Приклади з роману перекладені на українську мову автором статті.

Від часів Аристотеля метафора вважається не лише засобом художнього виразу, а й мірилом рівня художньої та духовної цінності витвору людського розуму, духу та рук. Пізніше Квінтіліан стверджував, що саме завдяки метафорі кожна річ знаходить своє ім'я у мові. Мова як одне ціле фігурально може бути визначена як словник стертих метафор.

Найбільш поширене трактування сутності метафори базується на схожості чи подібності двох речей чи понять. Але це досить поверхневий підхід. Насправді два об'єкти ототожнюються, ідентифікуються. А те, що підкреслюється щось спільне між ними, не робить їх подібними. Ідентифікація не має зводитися до схожості. Так, у метафорі "... her eyes ... were like two open wells that did not reflect firelight" [1: 9] начебто присутнє попередження про непередбачувану небезпеку, глибину, можливо, пустоту. Це не лише схожість, а своєрідна ідентифікація різних речей. Тож, можливо, найкраще визначати метафору як спосіб реалізації, розуміння двох лексичних значень водночас. У.Уордзуорт висловив це так:

"To find affinities in objects in which
no brotherhood exists to passive winds"

(Знаходити подібність у речах, у яких лінійний розум не бачить братнього зв'язку) [2: 141].

Саме в тому й полягає безмежна сила митця, щоб бачити споріднені риси у різномірних речах. Метафора викликає уявлення. Світ метафори – це світ образного мислення, художньо-поетичного сприйняття світу, що уможливорює

"To see a World in a Grain of Sand
And a Heaven in a Wild Flower.
Hold Infinity in the palm of your hand
And Eternity in an Hour"

(W.Blake)

В піщинці – Всесвіт обійняти,
У Квітці – всю небес блакить.
Безмежність у руці тримати
У вічність бачити крізь Мить
(переклад Зорницького О.В.)

Метафора виникає як наслідок глибинних особливостей людського мислення, коли без неї обійтися неможливо. Це робить метафору потужним, точніше універсальним способом мислення та пізнання світу. Ступінь непередбачуваності, оригінальності визначає художню цінність метафори. Найбільш вживані метафори належать до системи мови та зафіксовані у словниках як мовні одиниці. Це найчастіше оцінні та дескриптивні метафори, чия передбачуваність досить явна. Справжня метафора належить до живої мови, це мовленнєва метафора. Така метафора несподівана, оригінальна, в ній відчувається динаміка. Справжня метафора може визначатися терміном "синергія" (synergy). Синергія – це ефект суміщення несумісного, що сприяє в метафорі тому, що один і той же об'єкт постає у двох іпостасях водночас. Метафора, яка має таку властивість, як і інші явища синергії, справляє сильний емоційний вплив, створює асоціації та виконує когнітивну та концептуальну функцію.

Результатом метафори в даному разі є не тільки нове мовне значення слова, яке виступає допоміжним компонентом, а й розширення смислового апарату мови. Створюється концепт, який формується на основі взаємодії двох компонентів – того, що позначається та образного засобу. Перше задає напрямок метафорі в залежності від уяви творця про об'єкт та від його комунікативного наміру; друге вибирається серед ряду можливих в залежності від мовного поняття, що він виражає та його узгодженості з намірами творця – визначити певну межу непередметного об'єкта [3: 93].

Справжнім майстром унікальної вишуканої метафори є Тоні Моррісон, Нобелівський лауреат в літературі за 1993 рік (роман "Улюблена"). Роман "Улюблена" є захопливий та пристрасний літопис рабства та його наслідків в історії американського народу. Події в романі відбуваються під час та після громадянської війни. Сюжет роману створюється на міфологічному мотиві, котрий осмислюється не як метафора, а буквально. Та саме метафора, мовна та мовленнєва, ланцюжок метафор-символів, скріплює оповідь та надає їй внутрішньої єдності та надзвичайної виразності. Фрагментарні лінії розповіді скріплені асоціативними зв'язками, які знову і знову підводять читача до центральних тем роману – страждання, агонія, відчуття краю, бунт.

Хоч рабство лишилося в минулому, але колишніх рабів не покидало відчуття того, що вони "suspended between the nastiness of life and the meanness of the dead" [1: 3] – "перебували на межі між огидливістю життя та підступністю померлих". Минуле не відпускало, треба було його не підпускати, тримати у страху "keeping the past at bay" [1: 42]. "The future was unsettled; the past something to leave behind. And it didn't stand behind, well, you "might have to stomp it out". [1: 256] – "Майбутнє – це захід сонця; минуле – те, що треба залишити позаду. А

якщо воно там не залишалося, треба було його затоптати." Вони жили "wrapped in a timeless present" [1: 184] – "обгорнуті теперішнім, яке не мало часу".

Перше речення роману несе емотивно-оцінну характеристику будинку, де живуть герої роману. "124 was spiteful" [1: 3] – 124 "був зловісним", бо там тепер оселився дух дитини, вбитої матір'ю, щоб врятувати її від жаху та агонії рабства. Виразність метафори підкреслюється повтором, зміною настрою духу дитини, персоніфікацією місця проживання: "124 was loud" [1: 169] – "124 гомонів"; "124 was loaded" [1: 234] – в будинку відчувалась "присутність духу"; "124 was quiet" [1: 239] – будинок затих; "124 was stone-quiet" [1: 270] – "завмер". Зміна настрою та стану будинку ігнорує будь-які прояви часу. Такий ланцюг оцінки настрою підкреслює конфронтацію згубного минулого та теперішнього, що калічило, бо "не було у графстві жодного будинку, який би не був напханий горем померлих негрів" – "... not a house in the county ain't packed with some dead Negro's grief" [1: 5]. І тому життя ставало "Knotted... walk-on-water life" [1: 97] – "сплутаним ... наче йдеш по воді".

Для білих негри-раби були "checkers moved around" – "шашками, що пересували по дошці". Хазяї їх "rented out, loaned out, bought up, brought back, mortgaged" ... [1: 23] – "здавали в оренду, позичали, купляли, ловили, якщо ті втікали, ставили під заклад" ... І "nobody stopped playing checkers just because the pieces included her children" [1: 23] – "ніхто не припиняв гру у шашки тільки тому, що шашками були її діти". Ця розгорнута метафора виразно передає біль матері-рабині, чії семеро дітей були відібрані від неї у ранньому дитинстві і вона ніколи не чула про них. Раби для білих – це "a parcel of Negroes", "в'язка чорних" [1: 145], "the damndest bunch of coons" [1: 151] – "зграя проклятух чорномазих" (coon – скорочено від gassoon – єнот – презирливе для чорношкірих).

Оцінні метафори перетворюються в асоціативно-концептуальні, які передають зневажливо-презирливе ставлення білих до рабів, навіть якщо хазяї довіряли своїм рабам. "Watchdogs, without teeth, steer bulls, without horns, gelded workhorses whose neigh and whinnying could not be translated into a language responsible human spoke" [1: 124] – "Беззубі сторожеві пси, воли без рогів, кастровані коні, чие ржання, тихе та радісне, не можна перекласти на мову відповідального чоловіка".

В будинку колишнього аболіціоніста, який дав притулок "в'язці негрів" стояла статуетка-символ справжнього зневажливо-презирливого ставлення до негрів: "... a blackboy's mouth full of money. His head was thrown back farther than a head could go, his hands were shoved in his pockets. Bulging like moons, two eyes were all the face he had above the gaping red mouth... And he was on his knees. His mouth, wide as a cup, held coins needed to pay for a delivery or some other small service, but could just as well have held buttons, pins or crab-apple jelly. Painted across the pedestal he knelt on were the words "At yo service" [1: 255] – "...рот чорного хлопчика набитий грошима. Голова його була неприродно відкинута назад, руки в кишенях. Над широко роззявленим ротом як два місяці сяяли булькаті очі... І він був на колінах. У роззявленому роті, як у чашці, лежали монети, щоб заплатити за доставку чи якусь іншу незначну послугу, але туди можна було покласти і гудзики, і булавки чи желе з дикої яблуні. На підставці, що він стояв навколішки, були слова "До Ваших Послуг". Це жорстока карикатура. Образ чорного хлопчика підказує функцію розплати грошима, поневолення, а його гротескно запрокинута голова нагадує жертву суду лінча. Ця асоціативно-когнітивна метафора підсилюється грою слів. Послуги "service" негрів прирівнюються до "service" – служби чашки, наповненої монетами. Одне значення плине в інше. Обмін символів створює нові враження, образи. Значимість слів "колір", "обмін", "послуга" підсилена образом поневоленої чашки, несе в собі пряму критику соціальної реальності.

Один з героїв роману ,Stamp Paid, відчайдушний рятувальник рабів-втікачів грайливо називає себе "благородним Солдатом Христа" – "the high-minded Soldier of Christ" [1: 17]. Саме він розуміє, де корінь зла. Це блискуче звучить у метафорі, яка викликає яскраво-моторошні асоціації та формує концепт рабства: "White people believed that whatever the manners, under every dark skin was a jungle. Swift innavigable waters, swinging screaming baboons, sleeping snakes, red guns ready for their sweet white blood" [1: 198] – "Білі вірили, що яка б не була поведінка, під шкірою кожного чорного були джунглі. Швидкі несудноплавні річки; крикливі бабуні, що гойдалися на гілках; сплячі змії; червоні ясна, наготові пити їх солодку білу кров".

Центральною ідеєю роману Тоні Моррісон є відтворення Себе та Іншого через реконструкцію минулого в процесі оповіді. Це процес поступового переосмислення образів, які формують та визначають смисл Себе. Головна героїня роману Сет відтворює минуле, щоб побороти його, викреслити з свого життя та життя її родини. Врятувавши себе та своїх дітей з рабства, вона перевтілює свій досвід в контексті жертви, опору та материнської любові. Когнітивно-концептуальна метафора базується на внутрішніх, а не на зовнішніх проявах життя. Це передбачає, що об'єкт розуміння читача є не ззовні, а усередині. Його можна досягнути тільки з допомогою "Літературної археології" [4].

Народження дитини є історія життя Сет у метафорі материнства, а черево виконує функцію образу фізичної внутрішності, який є двійником психічної внутрішності Сет. Коли вона вперше побачила Улюблену (її утілення) "Sethe's bladder filled to capacity ... She never made to the outhouse. Right in front of the door, she had to lift her skirts and the water she voided was endless. Like a horse, she thought, but as it went on and on she thought, No, more like flooding the boat when Denver was born. So much water Amy said, "Hold on... You going to sink us keep that up". But there was no stopping water breaking from a breaking womb and there was no stopping now" [1: 51] – "Сечовий міхур Сет наповнився до краю.. Вона так і не добігла до убиральні. Просто перед її дверима вона мусила задерти спідниці і вода ринула з неї без кінця. Як коняка, подумала вона, але, поки вода лилася, вона думала, Ні, більше нагадує як заливало човен, під час народження Денвер. Так багато води, сказала Еймі, "Потримай, ти затопиш нас, припини". Але не було краю воді, яка лилася з черева, і зараз цебенить без зупинку". Цікаво, що,

подумавши, Сет відкинула порівняння з конякою. В радикальному переосмисленні історії та культури її народження дитини визначає материнство як первинну метафору історії та культури.

"Післяпотопна" конотація "breaking of the water" надає події історичного значення і одночасно позначає народження дитини, що стає звільненням домінуючого концепту історії – метафори батьківства білих. Сет мусить змагатися з цією домінуючою метафорою, яка втілює жорстокість, дикість, канібалізм, руйнівну силу. Як протиставлення переосмислена метафора Сет спирається на материнство, материнську любов, яку Пол Ді назвав "too thick" – "аж занадто". Впевнена, що найкраще в неї це її діти – "the best thing she was, was her children", Сет хоче зупинити вчителя – "to outhurt the hunter"- "випередити напасника", бо вона знає, він прийшов, щоб повернути "her foal" and to secure the breeding one" [1: 227 – "весь выводок та зберегти плідницю", бо це була "his property that reproduced itself without cost" [1: 228 – "його власність, яка плодилася сама задарма". А правда була простою. Коли Сет побачила ловців рабів та впізнала шляпу вчителя, "She heard wings. Little humming birds stuck their needle beaks right through her headcloth into her hair and beat their wings. And if she thought anything it was No. No. Nonono. Simple. She just flew. Collected every bit of life she had made, all the parts of her that were precious and fine and beautiful, and carried, pushed, dragged them through the veil, out, away, over there where no one could hurt them" [1: 163] – вона почула крила. Крихітні колібри встромили свої дзьобики, гострі як голки, через косинку в її волосся та махали крильцями. А вона думала лише одне – Ні. Ні. Ніні. НіНіНі. Просто. Вона просто злетіла. Схопила кожну крихітку життя, яке вона створила, всіх їх, хто був дорогим і гарним і красивим, та понесла, пхала, тягнула їх за собою, на той бік, геть, якнайдалі, туди, де ніхто не зможе скривдити їх".

Тут проста правда не співпадає з логікою розповіді. Реакція Сет – це емоційна та фізична відповідь на загрозу повернення в рабство. Колібри позначають збентеження та безумство, а водночас і протиприродну та потворну подію (їх дзьоби, що влилися в волосся). Птахи також є знаком фізичної невідкладності втечі; ще одна конотація образу крихітних птахів – це діти Сет, її найдорожче та красиве. Повтор одного звуку – "Ні. Ні. НіНі. НіНіНі" – це утробна, невимовна реакція, захисна реакція, яка примушує Сет тягти та пхати дітей на той бік, що є межею між життям і смертю. А в цю мить втекти від загрози білих можна було лише в смерть.

Насправді, Сет змінила весь розвиток подій та значення того, що відбувалося. І розповідь про пригнічення стає розповіддю про звільнення; нелюдська жорстокість збентежена та протиставлена високій гуманності.

Ім'я Сет теж несе в собі виразну художньо-історичну конотацію. Цим ім'ям Єва назвала свою третю дитину: "Бог дарував мені ще дитину, на місце Авеля" (Біблія, Генезис 5:3). Seth значить в древньоєврейській мові "нагорода", "призначення". Seth було також ім'ям Єгипетського бога збентеження, він порушував табу та обмеження.

Відтворюючи себе, Сет відтворила майбутнє. Це було її головним бажанням. Вона народила і минуле і майбутнє: спочатку дитину, яка пішла в свободу іншого світу, ще не отримавши імені, і чий сумний та гнівний дух оселився в 124; пізніше – утілену Улюблену, молоду жінку, яка вийшла з води, "walked out of the water", та чия шкіра, руки, ноги були бездоганно ніжними, як у немовляти. Повернення Улюбленої є не лише психологічною проекцією, а й фізичним проявом. Її друге народження є надприродним, моторошним поверненням померлої, щоб переслідувати живих, це повернення минулого, щоб засмутити, збентежити теперішнє. Так матеріалізується пам'ять, минуле.

Асоціативні та когнітивно-концептуальні метафори створюють картину реального повернення та настійливих вимог уваги, любові та відплати за біль, темряву, страх, страждання. В епіграфі до роману з Нового Заповіту читаємо: "I will call her Beloved who was not Beloved" (Bible, Romans 9:25) "Назву Улюбленою", тобто дам ім'я тій, яка не була названа. Улюблена наполягає "I need to find a place to be" – "мені треба знайти місце, щоб бути". Її буття залежало від того, щоб не загубити себе знову серед "темряви, людей без шкіри, у воді". Say my name", вимагає вона у Пола Ді. Вона вимагає, щоб її витягли з небуття, назвали, ідентифікували. Нестерпно боляче жити на межі світів і Улюблена шукає визнання: "Beloved ate up her (Sethe's) life, took it, swelled up with it, grew taller on it. And the older woman yelled it without a murmur. [1: 250] – "Улюблена поглинала її (Сет) життя, забирала його, розбухала ним, ставала вищою. А старша жінка німотно несла свою ношу".

Улюблена є утіленням всіх забутих, неназваних, невідомих жінок, дітей, чоловіків, які не винесли Середнього Шляху до рабства, які загинули у рабстві і навіки залишилися на дні океану, у шелестінні листя та трави, у звуках вітру та дощу зі стріхи. Це їм, "Sixty Million and More" Тоні Моррісон присвячує свою крашу книжку. Улюблена – це їх голос, вона стала культурним і духовним причалом для всіх жертв історії американського рабства і цей голос вимагає визнання, пам'яті, поваги. Це і буде актом звільнення.

"This is a story to pass on".

Текст роману є постійним обміном між імпліцитним міфічним голосом, який б'ється об стіну історії, шукаючи визнання, та експліцитним оповідачем, який нерозривно пов'язаний зі своїм минулим. Разом, вони утворюють неперевершений контрапункт.

Свою Нобелівську промову Тоні Моррісон присвятила силі слова. Створення слова є велична робота, бо слово творить. "Word-work is sublime ... because it is generative". Жива мова є животворна, вона постійно відтворюється, оновлюється в уяві тих, хто нею користується. "Language alone is meditation". "We die. That may be the meaning of life. But we do language. That may be the measure of our lives".

Роман Тоні Моррісон "Улюблена" є насправді гідний подиву дивний виклик уяві читача та пропонує йому розкішний бенкет невичерпного джерела пізнання та насолоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Toni Morrison "Beloved" (of Penguin Putman Inc.) 1998. – 275 p.

2. I.R.Galperin. Stylistics. 2^d ed. Moscow, 1977. – 335 p.
3. Метафора в языке и тексте. АН СССР. Москва "Наука", 1988. – 175 с.
4. W.L.Andrews and N.Y.McKay – a Casebook; Toni Morrison's "Beloved". Oxford University Press, 1999. – 223 p.

Подкорытова Е.П. Метафора в романе Т. Моррисон "Возлюбленная".

Статья представляет собой попытку рассмотрения места и роли метафоры в романе "Любимая" Тони Моррисон. Анализируются примеры образных, дескриптивных, ассоциативных, когнитивно-концептуальных метафор. Примеры из романа сопровождаются переводом на украинский язык, сделанным автором статьи.

Podkorytova O.P. The Use of Metaphor in the Novel "Beloved" by T. Morrison.

The article is an attempt of defining the place and function of metaphor in the novel "Beloved" by T. Morrison. The analysis of the examples of expressive, descriptive, cognitive and concept-forming metaphors is presented. The examples of the metaphors from the novel are translated into Ukrainian by the author of the article.